

Trekvlinders in 1995 (zesenvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera)

R. DE VOS & A.L.M. RUTTEN

VOS, R. DE & A.L.M. RUTTEN, 1996. MIGRATING LEPIDOPTERA IN 1995 (FIFTY-SIXTH REPORT). – *ENT. BER., AMST.* 56 (12): 177-191.

Abstract: In this 56th annual report on migratory Lepidoptera in The Netherlands, data of 30 species recorded by 139 observers in 1995 are presented. The very rare *Nymphalis antiopa*, which is officially extinct in The Netherlands, and the common indigenous *Inachis io*, became very numerous in a short time, by immigration. *Loxostege sticticalis* and *Leptidea sinapis*, both rare species, were seen in high numbers. Other rare species recorded are *Danaus plexippus* (two specimens), *Daphnis nerii*, *Protoschinia scutosa* and *Lithophane leautieri*. *Plutella xylostella* was found overwintering in greenhouses.

R. de Vos, Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie (Zoölogisch Museum), Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam.

A.L.M. Rutten, Touwslagerstraat 13, 5801 RC Venray.

Inleiding

In dit zesenvijftigste jaarverslag van in Nederland geregistreerde trekvlinders wordt een overzicht gegeven van de 30 soorten die in 1995 werden waargenomen. Een aantal soorten vertoonde massale immigratie in een relatief korte periode, met name de thans in ons land uitgestorven rouwmantel (*Nymphalis antiopa* (Linnaeus)) en de inheemse dagpauwoog (*Inachis io* (Linnaeus)) waren bijzonder talrijk. Opvallende waarnemingen waren die van de grote aantallen van *Loxostege sticticalis* (Linnaeus) en het boswitje (*Leptidea sinapis* (Linnaeus)). Van de bij ons uiterst zeldzame monarchvlinder (*Danaus plexippus* (Linnaeus)) werden twee exemplaren gezien en ook in 1995 werd melding gemaakt van een oleanderpijlstaart (*Daphnis nerii* (Linnaeus)). Zeer bijzonder was de vangst van één exemplaar van *Protoschinia scutosa* (Denis & Schifferrmüller) en van inmiddels alweer het vijfde exemplaar van *Lithophane leautieri* (Boisduval). Na *Chrysodeixis chalcites* (Esper) en *Helicoverpa armigera* (Hübner), worden nu ook van het koolmotje (*Plutella xylostella* (Linnaeus)) overwinterraars gemeld in glastuinbouw.

In figuur 1A en 1B worden respectievelijk

de neerslagduur en temperatuur weergegeven, waargenomen in De Bilt in 1995 (Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI), 1996). De invloed van het weer in 1995 op het voorkomen van de trekvlinders wordt kort besproken.

Medewerkers

Van de volgende 139 personen en instellingen ontvingen we bruikbare gegevens, waarvoor onze hartelijke dank (gegevens van medewerkers die ons via De Vlinderstichting bereikten zijn als zodanig vermeld):

B. van Aartsen, A. Alberts, K. Alders, mw F. Arts, B. van As, J. Asselbergs, P. Barto, M. Bauduin, A. van Beek, R. Beenen (Bureau Milieu-inventarisatie, provincie Utrecht), H. Beers, J. Bielen, H. Bijl, Th. Blokland, L. Bonhof, H. Bosma, L. Bot, W. Briër, T. van den Broek, Th. de Brouwer, B. Brugge, H. Bunjes, N. van der Burg, A. Deelman, H. Dolfien, J. Donner, D. Doornheijn, J. Doornheijn, mw T. Duijm-Van Oyen, N. Elfferich, fam. Van den Ende, G. Flint, A. Franssen, M. Franssen, Fries Natuurmuseum, P. Gaasendam, mw H. Gehéniau-Lasance, H. Goudzwaard, mw L. Groen, F. Groenen, A. Groenendijk, A. Grosscurt, H. de Haan, W. Heitmans, C. Hellegreen, P. de Heus, K. Hoek, B. Hoekstra, W. Hogenes, H. Holsteijn, mw A. Hoornveld-Jouksma, M. & A. Hospers, E. Houkes, J. Huisman, K. Huisman, R. Jacobs, M. Jansen, P. Jeschar, K. Kaag, I. Kaijadoo, D. van Katwijk, mw M. de Keijzer, J. Kerseboom, mw J.

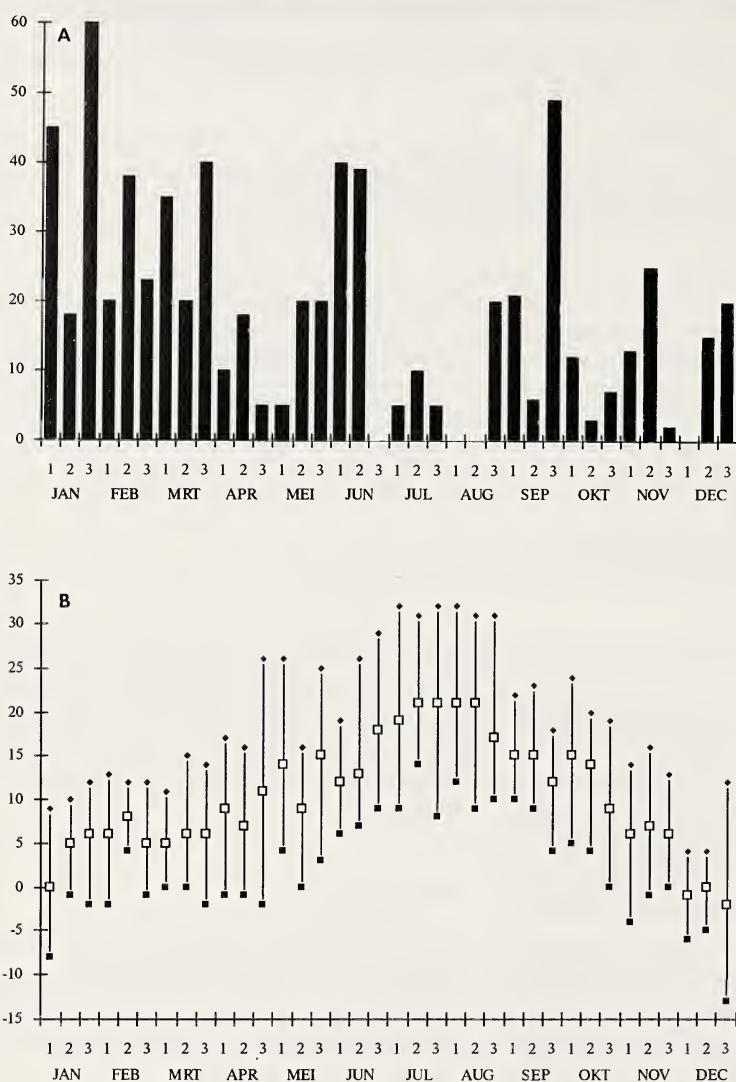

Fig. 1A-B. Weersomstandigheden in 1995, waargenomen te De Bilt (gegevens Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut, 1996). 1A, neerslagduur per decade in uren; 1B, maximum-, minimum- en gemiddelde temperatuur per decade in graden Celsius.

Kiel-Hartog, T. Kleijn, M. Klemann, H. Kortekaas, J. Koster, P. Kreijger, V. van Laar, C. de Lange, H. Lavrijsen, V. Lefeber, J. Lucas, M. Luitwieler, R. Luntz, H. Meek, J. Meijer, J. Meijerink, P. Meininger, F. Melkert, G. van der Meulen, J. Meulmeester, G. Minnema, G. van Minnen, mw E. Molin-Neef, J. Moonen, H. Nagel, Ch. Naves, W. Nieuweboer, K. Nieuwland, P. Oomen, W. Oord, A. van Oosten, F. van Oosterhout, C. Ottenheijm, G. Padding, J. van Piggelen, W. Poppe, D. Prins, A. van Randen, A. Remeus, P. Rooij, W. van Rooijen, H. Rotteveel, A. Rutten, J. Scheffers, M. Schevers, A. Schreurs, mw J. Sinnema, J. Slot, mw M. Smulders, M. Sonnemans, E. van der Spek, H. Spijkers, B. Stam, A. Steendam, D. Stienstra, R. Strucker, A. van Tuijl, C. de Veld, D. Vestergaard, C. Viveen, Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen, Vlinderwerkgroep Stad & Ommelaand, De Vlinderstichting, mw M. Vos, R. de Vos, P. Vranken, J. de Vries, P. Voegindewij, J. van Vuure, H. Werners, A. Westerneng,

G. Wilmink, natuurorganisatie "De Windbreker", Th. Wip, J. Wolschrijn, O. Zijlstra, P. Zumkehr, J. Zwier.

Waarnemingen

Het jaar 1995 was zeer warm en droog en behoort tot de vijf warmste jaren van deze eeuw. De zomer van 1995 was zelfs de op twee na warmste van de eeuw.

Januari begon koud en was zeer nat, maar het werd na de eerste decade snel warmer, waarna een "warme" februari maand volgde, na die van 1990 de warmste ooit geregistreerd. Daarmee was de winter van 1994-1995 vrij

zacht, maar wel de op één na natste van deze eeuw. De maand april was vrij warm en droog, evenals het begin van mei, maar de eerste helft van juni was te koud en samen met eind mei zeer nat. Tegen het einde van juni begon de temperatuur flink te stijgen, waarna een zeer warme zomer volgde. Juli en augustus waren zeer warm, in de periode 29 juli tot 3 augustus was sprake van een hittegolf en bleven de dagtemperaturen boven de 25 °Celsius. Beide maanden waren droog, maar er ontstonden wel veel stevige onweersbuien. In september viel veel regen, met name in de derde decade, en waren de temperaturen normaal. Vanaf begin oktober tot het einde van het jaar viel er weinig neerslag. Oktober was warmer dan gemiddeld. Daarna daalde de temperatuur flink, december werd zeer koud en vormde het begin van een lange en zeer koude winter (KNMI, 1996).

In het voorjaar werden weinig migranten waargenomen en ook het aantal overwinterde exemplaren was gering. In februari werd van de atalanta (*Vanessa atalanta* (Linnaeus)) een overwinteraar gezien, evenals twee exemplaren in maart van de kolibrievlinder (*Macroglossum stellatarum* (Linnaeus)). Pas vanaf begin mei, toen de temperaturen reeds twee decaden zeer hoog waren, begon de instroom van migranten enigszins op gang te komen. Maar zelfs sterke soorten als de atalanta en de distelvlinder (*Cynthia cardui* (Linnaeus)) werden pas in de tweede decade van juli talrijker. Hoogtijdagen beleefden de trekvlinders tijdens een hittegolf in de periode tussen 28 juli en 4 augustus. Ook de in ons land uitgestorven rouwmantel (*Nymphalis antiopa*) en enkele inheemse soorten als de dagpauwoog (*Inachis io*) en in mindere mate de kleine vos (*Aglais urticae* (Linnaeus)) verschenen toen massaal in ons land. De distelvlinder was in die periode erg talrijk, maar werd daarna weer in gebruikelijke aantallen waargenomen. De rouwmantel en dagpauwoog bleven echter nog lang daarna in grote aantallen te bewonderen. September gaf voor veel soorten een sterke terugval te zien, vooral door de slechtere weersomstandigheden, maar in de warme oktobermaand bleven de algemene soorten nog goed

vertegenwoordigd. Daarna liep het aantal waarnemingen door het veel koudere weer snel terug. Al met al was 1995 met 30 trekvlindersoorten een opvallend trekvlinderjaar.

Plutella xylostella (Linnaeus)

Het koolmotje was in 1995 zeer talrijk. Het jaartotaal van 8789 exemplaren is het hoogste sinds 1980! Als we bedenken dat dit uitsluitend getelde exemplaren betreft, dus geen schattingen of extrapolaties, mogen we gerust stellen dat 1995 een van de betere jaren is geweest voor deze soort. In 1962 en 1980 werden extreem hoge aantallen waargenomen, tot meer dan 25000 exemplaren. Het is niet bekend of in die jaren extrapolaties verwerkt zijn, maar dat is wel waarschijnlijk.

Het seizoen begon op 22 april met een enkel exemplaar te Wezep (Gelderland) (K. Huisman). Zoals gewoonlijk bleven de aantallen aanvankelijk laag: 9 exemplaren in april werden gevolgd door 69 in mei. Vervolgens was het slechte weer er de oorzaak van dat de vlinder in de eerste helft van juni weinig gezien werd. De komst van beter weer werd vergezeld door een enorme toename. Op 14 juni werden nog slechts vier exemplaren gemeld, maar de volgende dag waren dat er al 69, op 18 juni 423 en op 25 juni niet minder dan 710! Hiermee werd 25 juni ook meteen de dag met de meeste exemplaren voor het koolmotje. De gehele derde decade van juni bleven de aantallen zeer hoog om daarna in juli aanmerkelijk te dalen. Het is niet ongebruikelijk voor deze soort om meerdere migratiegolven te vertonen en een tweede duidelijke invasie begon op 28 juli en duurde tot 6 augustus. Een geleidelijke afname werd gevolgd door een scherpe daling in de derde decade van augustus. Niettemin werden nog ver in het jaar exemplaren gezien, het laatste op 15 november te Vlaardingen (Zuid-Holland) door B. van As.

Het is niet gebruikelijk dat van deze soort eivondsten worden gemeld, maar de Vlinderwerkgroep Stad & Ommelaand wist te Stedum (Groningen) tussen 4 mei en 26 juni zes stuks te vinden. M. Jansen ten slotte meldde twee rupsen in Hoogeveen (Drenthe) op 30 augustus.

Overigens begint ook bij deze soort twijfel te bestaan over de herkomst van de gemelde vlinders. De heer J. Scheffers berichtte ons dat in de kassen in het Westland, onder andere in Honselersdijk (Zuid-Holland), reeds vroeg in het jaar schade aan de bladeren van onder andere violieren (*Matthiola incana* (L.) R. Br.) werd geconstateerd, veroorzaakt door rupsjes van het koolmotje. Het gehele voorjaar bleven de rupsen massaal aanwezig, ondanks regelmatige bestrijding. Na de oogst van de violieren overleefden de rupsen in kleine aantallen op kleine veldkers (*Cardamine hirsuta* L.), die veelvuldig aanwezig is in kassen. In de eerste drie maanden van 1996 werd echter geen enkel koolmotje in de bewuste kassen gezien! Mogelijk was dit het gevolg van de vrij intensieve ontsmetting en uitruiming van de kassen, die inmiddels hadden plaatsgevonden. Het feit dat, in vorige jaren, de vlinder het gehele jaar door werd gezien doet vermoeden dat *Plutella xylostella* op deze wijze wel degelijk in Nederland kan overwinteren en dat vroege exemplaren niet altijd migranten behoeven te zijn, een verschijnsel dat we ook kennen van *Chrysodeixis chalcites* en *Helicoverpa armigera*.

Zeiraphera diniana (Guenée)

Twee exemplaren van deze moeilijk te herkennen vlinder werden dit jaar op licht gevangen. De eerste vlinder op 26 juli te Wezep (Gelderland) (K. Huisman), de tweede op 28 juli in Kortgene (Zeeland) (J. van Vuure). Een karakteristiek exemplaar van deze soort is afgebeeld in het jaarverslag van 1990 (Lempke & De Vos, 1992) en in De Vos (1992), maar omdat de vleugeltekening erg variabel kan zijn, is het maken van een genitaalpreparaat vaak nodig voor een zekere determinatie. Het genitaal is afgebeeld in Bentinck & Diakonoff (1968).

Loxostege sticticalis (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Schaopedobbe, Terschelling (Boschplaat, Groede, Midsland); Ov.: Bathmen, De Borkeld, Duurse Waard, Zuidloo; Fl.: Zuid-Flevoland; Gdl.: Drempt, Fortmond, Twello; Utr.: Amerongen, Soest; NH.: Heemskerk, Muiderberg, Weesp; ZH.: Goudswaard,

Vlaardingen, Zoetermeer; Zl.: Kortgene; NB.: Woensdrecht; Lbg.: Eyserbos, Posterholt, Susteren.

Met niet minder dan 179 waarnemingen was 1995 het beste jaar tot nu toe voor deze zeldzame pyralide. Ter vergelijking: sinds 1945 werden in totaal slechts 42 exemplaren in Nederland waargenomen! De stroom waarnemingen begon op 25 juli met één vlinder in Weesp (A. van Tuyl) en bereikte een hoogtepunt op 30 en 31 juli. Op deze dagen werden respectievelijk 61 en 42 exemplaren geteld, het overgrote deel door J. Wolschrijn in Twello. Hierna daalden de aantallen snel, hoewel nog tot eind augustus exemplaren werden gezien, het laatste op 27 augustus in Zuidloo (G. Flint). Het waarnemingspatroon wijst erop dat de in ons land waargenomen vlinders deel uitmaken van de grote vlinderinvasie van eind juli en begin augustus. Opvallend is het grote aantal waarnemingen uit Gelderland (134 exemplaren) en de geringe aantallen in het noorden van het land. Dat *L. sticticalis* beslist niet zeldzaam was bewijst het feit dat de vlinder door 17 verschillende waarnemers uit 10 provincies werd gemeld. Ook in Groot-Brittannië werden uitzonderlijk grote aantallen gezien. In België daarentegen werden slechts twee exemplaren gemeld (Vanholder, 1996).

Sitochroa verticalis (Linnaeus)

Evenals in 1992 en 1993 werden van deze soort in 1995 meerdere exemplaren op één plaats bij Woensdrecht (Noord-Brabant) gevangen (J. Asselbergs). Ditmaal tien exemplaren tussen 26 juni en 7 juli. Het vermoeden dat er reeds vanaf 1992 een lokale populatie aanwezig is (De Vos & Rutten, 1995) lijkt daarmee bevestigd.

Udea ferrugalis (Hübner)

Vindplaatsen: Fr.: Hemrik; NH.: Schagerbrug; ZH.: Brielle; Zl.: Kortgene; NB.: Best; Lbg.: Heerlen, Susteren.

Zoals gewoonlijk begonnen de waarnemingen van deze soort vrij laat in het jaar. De eerste vlinder werd op 18 augustus in Kortgene ge-

zien (J. van Vuure), de laatste ruim twee maanden later op 28 oktober in Heerlen (N. Elfferich). Met in totaal 10 waarnemingen was het een vrij slecht jaar voor deze soort. Het merendeel van de vlinders (acht van de tien) werden zoals gebruikelijk in het kustgebied waargenomen.

Nomophila noctuella (Denis & Schiffermüller)

Vindplaatsen: Gr.: Stedum; Fr.: Hemrik, 't Schar, Terschelling (Kroonpolders, Landerumer Heide, Midsland, Van Hunenplak); Dr.: Hoogeveen; Gdl.: Drempt, Fortmond, Twello, Wezep; NH.: Heemskerk, Muiderberg, Weesp, Zwanenwater; ZH.: Goudswaard, Ouddorp, Rhoon, Rockanje; Zl.: Kortgene; NB.: Luyksgestel, Sterksel, Woensdrecht; Lbg.: Meyel, Susteren, Venray, Wrakelberg.

Al vroeg werden de eerste twee vlinders waargenomen: op 4 mei in Luyksgestel (F. Groenen) en op 5 mei in Drempt (Ch. Naves). Vervolgens ontbrak de vlinder bijna twee maanden tot eind juli. Met name de tweede en derde decade van augustus werd met 72 exemplaren de beste periode voor deze soort. De laatste vlinder werd door J. Koster op 20 oktober in het Zwanenwater gezien. In totaal werden 115 exemplaren geteld, een goed resultaat voor *N. noctuella*.

Hoewel deze migrant ook in het binnenland goed vertegenwoordigd was, heeft een groot deel van de vlinders zich langs de kust verplaatst. Het verloop hiervan valt in de aantallen duidelijk af te lezen: dertig waarnemingen in Zeeland, dertien in Zuid-Holland, negen in Noord-Holland, acht in Friesland en één in Groningen. Ook de eerste waarnemingsdatum per provincie laat een dergelijk beeld zien: op 17 juli werd *N. noctuella* voor het eerst uit Zeeland gemeld, Noord-Holland volgde op 20 juli, daarna Zuid-Holland op 31 juli, Friesland op 13 augustus en Groningen op 16 augustus.

Ancylolysis oblitella (Zeller)

Tussen 19 juli en 19 augustus werden in totaal vier exemplaren van deze soort op licht waargenomen. Drie hiervan werden door J. van Vuure uit Kortgene (Zeeland) gemeld, het

vierde exemplaar werd door J. Asselbergs in Woensdrecht (Noord-Brabant) gevangen.

Leptidea sinapis (Linnaeus)

De waarnemingen van deze zeldzame migrant waren in zekere zin de "bijvangst" van een onderzoek naar Hymenoptera dat door B. van Aartsen en Br. V. Lefebvre in Zuid-Limburg werd uitgevoerd. In mei bleek bij een inspectie van een vangtent, die op de St. Pietersberg stond opgesteld, dat deze tientallen boswitjes van de eerste generatie bevatte! Deze waarneming werd eind juli overtroffen toen vele honderden vlinders van de tweede generatie in de ENCI-groeven werden waargenomen! Op 28 juli tenslotte werden in een vangtent op de St. Pietersberg nogmaals drie vlinders gevonden. Hoewel het hoofdzakelijk schattingen betreft, is wel duidelijk dat ongekend grote aantallen boswitjes naar Nederland zijn getrokken. In feite zijn ook van deze soort meer exemplaren waargenomen dan in alle voorgaande jaren samen! Het totaal van 233 exemplaren is samengesteld uit geschatte en werkelijke aantallen.

Men zou van zo'n fragiel gebouwde vlinder als het boswitje niet verwachten dat het een trekvlinder is. Bovendien valt het op dat de waarnemingen zich net als in 1993 beperken tot een klein gedeelte van Zuid-Limburg. Misschien leidt het gedrag van deze soort, waarbij de vlinder zich met de wind over grotere afstanden verplaatst vanuit Midden-Europa, tot areaaluitbreiding.

Pontia daplidice (Linnaeus)

Voor het derde jaar op rij kan melding gemaakt worden van het resedawitje. Ditmaal betrof het slechts één exemplaar, dat op 14 augustus te Petten (Noord-Holland) werd waargenomen (De Windbreker).

Pieris napi (Linnaeus)

Migratie van het klein koolwitje, of knollewitje, wordt niet zo vaak waargenomen als van het groot koolwitje (*Pieris brassicae* (Lin-

Tabel 1. Waargenomen aantallen trekvlinders per decade in 1995.
(* eieren, rupsen en/of poppen; zie tekst)

Soort	jan				februari			maart			april			mei			juni		
	I	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III			
1. <i>Plutella xylostella</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	20*	2	47*	21	1170*	2444*			
2. <i>Zeiraphera diniana</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
3. <i>Ancylosis obliella</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
4. <i>Loxostege sticticalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
5. <i>Sitochroa verticalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4			
6. <i>Udea ferrugalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
7. <i>Nomophila noctuella</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	1			
8. <i>Pontia daplidice</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
9. <i>Leptidea sinapis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
10. <i>Colias hyale</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1			
11. <i>Colias crocea</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
12. <i>Vanessa atalanta</i>	-	-	1	-	-	1	3	6	2	7	75	45	358	115	82	178*			
13. <i>Cynthia cardui</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	8	6	68	36*	24	55			
14. <i>Danaus plexippus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
15. <i>Cyclophora puppillaria</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
16. <i>Rhodometra sacraria</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
17. <i>Agrius convolvuli</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
18. <i>Acherontia atropos</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-			
19. <i>Macroglossum stellatarum</i>	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1	-	1	1	-	-	9			
20. <i>Daphnis nerii</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
21. <i>Catocala fraxini</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
22. <i>Autographa gamma</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	3	7	97	35	38	57			
23. <i>Chrysodeixis chalcites</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-			
24. <i>Helicoverpa armigera</i>	-	-	*	-	-	*	-	*	-	-	1	-	-	-	-	-			
25. <i>Protoschinia scutosa</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
26. <i>Spodoptera exigua</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
27. <i>Lithophane leautieri</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
28. <i>Pseudaletia unipuncta</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
29. <i>Peridroma saucia</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
30. <i>Agrotis ipsilon</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-			

naeus)), waarvan dit jaar een beperkt aantal migrerende vlinders is waargenomen. H. Bosma telde nabij Soest (Utrecht) op 7 juli binnen een kwartier vijftig westwaarts vliegende vlinders. Het werkelijke aantal dat aan deze migratie zal hebben meegedaan moet vele malen hoger zijn geweest. Dat de vlinders aan trek deelnamen werd duidelijk, doordat ze "gestuwd" werden door een houtwal, loodrecht op de vliegrichting, waar doorheen de vlinders snel een weg probeerden te vinden.

Colias hyale (Linnaeus)

Vindplaatsen: Gr.: Nieuw Beerta; Fr.: Terschelling (Midsland); Ov.: Duurse Waard, Heeten, Lange Kamp, Woldlakebos; Gdl.: Bussloo, Vorden; NH.: Wieringermeer, Zaandam; ZH.: Maasdam, Oostvoorne, Westvoorne; NB.: Dongen.

Met een vroeg exemplaar op 6 mei te Oostvoorne (H. Holsteijn) begon een bescheiden reeks waarnemingen, die op 13 augustus eindigde op Terschelling in Midsland (P. Zumkehr). In totaal werden 14 vlinders waargenomen, een mager resultaat voor deze soort.

Colias crocea (Fourcroy)

Vindplaatsen: Gdl.: Arnhem, Didam, Lichtenvoorde; NH.: Castricum, Schoorl; Lbg: Valkenburg.

Ook de oranje luzernevlinder kende een mager seizoen. Dit jaar werden slechts zes exemplaren geteld. De eerste waarneming werd gedaan op 24 juli in Schoorl, de laatste in de tweede decade van oktober in Valkenburg (K. Alders). Dit aantal staat in schril contrast met het resultaat in 1994.

Overigens moet het vermelde totaal van

	juli			augustus			september			oktober			november			december	Totaal
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	
1.	349	425	2163	1189	492	174*	69	62	14	5	41	22	10	6	-	-	8789*
2.	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
3.	-	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
4.	-	-	110	45	20	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	179
5.	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
6.	-	-	-	-	3	1	1	-	-	-	2	3	-	-	-	-	10
7.	-	3	7	11	38	24	3	4	2	11	9	-	-	-	-	-	115
8.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
9.	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	233
10.	-	1	2	5	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14
11.	-	-	1	1	1	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	6
12.	667*	2662*	5459*	2146*	3011	6019*	1977	4700*	1161	1402	639	297*	14	47*	9	1	31080*
13.	51	308	2811*	1453	425*	280	87	154	27*	34	6	8	1	-	-	-	5845*
14.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2
15.	-	-	5	6	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
16.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
17.	-	1	1*	-	1*	8*	29*	20	3	1	3	*	-	-	-	-	67*
18.	-	-	-	-	-	-	2	3	1*	-	-	1	-	-	-	-	9*
19.	1	1	7	13	15	29	24	30*	11	15	2	1	-	-	-	-	164*
20.	-	-	-	-	*	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1*
21.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
22.	93	651	2851*	8974	2119	2917	578	1104	159	466*	142	22	1	1	5	-	20323*
23.	1	1	7	33	87	63	44	44	4	6	7	2*	-	-	-	-	300*
24.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	3*
25.	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
26.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
27.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
28.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
29.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3
30.	-	-	1	-	6	11	6	13	3	16	11	4	-	-	-	-	72

1994 worden verhoogd met 157 exemplaren, omdat een belangrijke waarneming ons later bereikte. In Borssele en Kattendijke (Zeeland) werden tussen 7 en 14 augustus 1994 op een luzerneveld massaal oranje luzernevlinders aangetroffen (H. de Haan). Alleen al op de laatste dag werden er minstens 150 vlinders geteld. Hiermee is het totaal van 408 exemplaren het hoogste sinds 1967!

Nymphalis antiopa (Linnaeus)

De meest opmerkelijke gebeurtenis in 1995 was zonder meer de grote invasie van de rouwmantel, een vlinder die in Nederland als uitgestorven wordt beschouwd (Van Swaay, 1995). Elk jaar worden wel enkele zwervers waargenomen, maar de aantallen zijn dan gering. Geen wonder dus dat het massale optre-

den van deze opvallende vlinder veel aandacht trok in de media.

Uit alle provincies kwamen meldingen, maar de meeste waarnemingen werden gedaan langs de kust van Friesland en Noord-Holland. Dit is volledig in overeenstemming met de aanname dat deze vlinders afkomstig zijn uit Oost-Europa (Polen, Rusland) en dat ze de Oostzeekust volgend naar het westen zijn getrokken. Omstreeks dezelfde tijd dat de rouwmantel ons land overspoelde, werden ook in Denemarken grote aantallen van deze, ook daar niet inheemse, vlinder gemeld. Via Nederland bereikte de migratiegolf Groot-Brittannië (Vanholder, 1996) en verscheen de rouwmantel ook daar in grote aantallen. Op de Shetland-eilanden werden eveneens twee exemplaren gesignaleerd, het vijfde en zesde exemplaar voor dat gebied. In België werden,

evenals in de drie zuidelijke Nederlandse provincies (Van Swaay, 1995), weinig exemplaren gezien (27), hetgeen eveneens een aanwijzing vormt voor een migratie uit het noordoosten (Vanholder, 1996 en N. Ryrholm, schriftelijke mededeling). Op 23 juli werd de eerste rouwmantel gemeld (Van Swaay, 1995). De vlinders waren er plotseling in grote aantallen en konden nog lang daarna, tot in november, gezien worden. In totaal zijn meer dan 1200 meldingen uit Nederland bekend geworden (Veling, 1996).

Inachis io (Linnaeus)

Een eveneens opmerkelijk fenomeen betrof in 1995 de invasie van de dagpauwoog. In dezelfde periode dat de invasie van de rouwmantel en de distelvlinder plaatsvond, werd de dagpauwoog overal in het land plotseling zeer algemeen waargenomen. Opvallend hierbij was dat er tussen de exemplaren van normale afmeting zich ook veel kleine vlinders bevonden. Het vermoeden bestaat dat er exemplaren vanuit Zuid-Europa naar onze streken zijn gekomen. Er is ook migratie waargenomen: al halverwege juli begonnen de aantallen dagpauwogen toe te nemen, maar vooral op 30 en 31 juli was deze toename explosief. Langs de Hondsbossche Zeewering bij Petten (Noord-Holland) werden door medewerkers van natuurorganisatie De Windbreker enorme aantallen migrerende dagpauwogen gezien, samen met enkele *atalanta*'s (Gronert, 1995). In Heerhugowaard (Noord-Holland) werd een nauwkeurige telling bijgehouden en bereikte de invasie op 1 augustus een hoogtepunt met ruim 3000 getelde vlinders (K. Kaag). Ook langs de Afsluitdijk werden in deze periode enorme aantallen gesignaleerd, samen met enkele rouwmantels (P. Zumkehr). Maar ook in Zuid-Holland en Zeeland werden in de eerste week van augustus duizenden exemplaren geteld, met name direct aan de kust (De Vlinderstichting). Het grootste aantal waarnemingen werd langs de westkust gedaan. Tot in september konden grote aantallen worden gezien, maar na een weersomslag naar koeler weer was het plotseling gedaan.

Migratie van dagpauwogen komt vaker voor. Lempke (1972) noemt diverse gevallen van migratie, ook in het buitenland, maar wijst op de kleinschaligheid hiervan. Ook Williams (1958) benadrukt het bescheiden migratiegedrag van de dagpauwoog. Dat maakt de invasie in 1995 zeer bijzonder. Het is welhaast zeker dat we getuige zijn geweest van één van de meest massale vluchten die de dagpauwoog ooit heeft gehad.

Vanessa atalanta (Linnaeus)

Het jaar 1995 behoort tot de beste jaren voor de *atalanta*. Alleen 1964 overtreft, met een jaartotaal van 35000 exemplaren, het zeer hoge aantal van 31080 getelde vlinders. Het verloop van de aantallen vertoont echter veel pieken en dalen. De eerste melding betrof vrijwel zeker een overwinteraar, op 12 februari te Hulst (Zeeland) (Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen). De eerstvolgende waarneming werd op 11 maart gedaan te Klaaswaal (Zuid-Holland) (De Vlinderstichting), waarna op 24 maart een continue stroom waarnemingen begon. In maart en april bleven de aantallen echter zeer laag. Pas in de derde decade van mei kwamen de weektotalen boven de honderd. Van een explosieve toename kon worden gesproken in de eerste decade van juli. Eind juli bereikten de aantallen een eerste piek, maar zakten weer terug in augustus. Op 18 augustus werden op knotwilgen in de Carnisse Griend (Zuid-Holland) minstens 200 *atalanta*'s waargenomen (mw. M. Vos). De vlinders deden zich tegoed aan de honingdauw die luizen op de bomen afscheidde. In de derde decade van augustus werden de hoogste aantallen gezien. Dit werd vooral veroorzaakt door het enorme aantal van ten minste 3230 *atalanta*'s, die in de Jan Gerritse Polder bij Maasdam (Zuid-Holland) op 27 augustus werden geteld (R. Strucker & M. Luitwieler). In Bergen aan Zee (Noord-Holland) werden op 31 augustus minstens 300 exemplaren gezien door P. Zumkehr, later op de dag zag deze waarnemer nog eens meer dan 1000 exemplaren in Friesland tussen Kornwerderzand en Harlingen. De aantallen bleven, vooral in de

tweede decade van september nog vrij hoog, maar namen daarna langzaam en onregelmatig af. Vanaf begin november was het gedaan met de grote stroom waarnemingen en werd in Westkapelle (Zeeland) op 1 december ten slotte het laatste exemplaar waargenomen (P. Meininger). Niet alleen lieten de totalen per decade een grillig verloop zien, ook de verdeling over het land was zeer onregelmatig. De beste provincies waren Zuid-Holland (10315 exemplaren), Zeeland (6534), Noord-Holland (4017) en Friesland (3234), hetgeen niet verwonderlijk is, omdat in de kustprovincies vaak grotere aantallen worden waargenomen. In de andere provincies is het verband minder duidelijk. Zo werd in Drenthe minder dan de helft van het aantal in de provincie Groningen (1180) geregistreerd en was ook in Limburg de atalanta niet algemeen met bijna de helft van het aantal waarnemingen van Noord-Brabant (1244). Zoals ieder jaar lopen de provincies Utrecht en Flevoland ver achterop wat aantallen betreft, met respectievelijk 113 en 83 exemplaren!

Er werd een groot aantal rupsen gezien, totaal 171 exemplaren, door diverse medewerkers in vrijwel het gehele land. Eieren werden gevonden op 12 juli te Drachten (Friesland) (mw A. Hoornveld-Jouksma) en, zeer laat in het seizoen, op 12 november in Oud-Beijerland (Zuid-Holland) (De Vlinderstichting). Op 22 augustus werden in Wijnjewoude (Friesland) twee poppen gevonden (mw A. Hoornveld-Jouksma) en op 23 oktober ten slotte nog één te Dordrecht (Zuid-Holland) (mw M. de Keijzer).

Cynthia cardui (Linnaeus)

Van de distelvlinder worden niet vaak overwinterende exemplaren gemeld. In 1995 werd echter een wel heel vroege waarneming gedaan van een exemplaar te Hilversum, op 8 januari (A. Grosscurt). De migranten lieten zich ook reeds vroeg zien, vanaf 26 april bij Stuifakker, ten zuiden van Oostvoorne (Zuid-Holland), en op 29 april bij Mechelen (Limburg) (De Vlinderstichting), waarmee een opmerkelijk jaar voor de distelvlinder begon. Vanaf

het begin werd de vlinder bijna dagelijks in kleine aantallen waargenomen. Deze situatie bleef lange tijd onveranderd, waarbij het slechte weer in juni en de omslag naar beter weer, aan het einde van die maand, blijkbaar geen invloed hadden op de aantallen. In deze periode, die tot ruwweg half juli duurde, werd de distelvlinder vooral uit het zuiden van het land gemeld. In Zuid-Holland, Gelderland, maar met name in Limburg, was de distelvlinder het meest talrijk. In de tweede decade van juli nam het aantal waarnemingen sterk toe en wederom was een groot deel hiervan afkomstig uit Limburg. Geheel anders was de situatie tijdens de grote vlindermigratie die later die maand begon, waarbij enorme aantallen distelvlinders naar Scandinavië (N. Ryrholm, schriftelijke mededeling) en onze streken kwamen. Ongeveer een week lang, van 28 juli tot 4 augustus, werden zeer grote aantallen waargenomen. Op 31 juli, de topdag in deze periode, werden niet minder dan 1601 exemplaren geteld! Hoewel deze spectaculaire toename het meest duidelijk was in de kustprovincies, werden ook in het binnenland grote aantallen distelvlinders genoteerd, met uitzondering van Limburg. Het feit dat onze meest inlands gelegen provincie volkomen "gemist" werd, bewijst dat de distelvlinder-invasie zich dus vooral langs de kust moet hebben voortbewogen. Even plotseling als de invasie begon, waren de vlinders ook weer verdwenen. Vervolgens namen de aantallen geleidelijk af tot op 2 november de laatste vlinder in De Wieden (Overijssel) werd gezien (M. Klemann). Het jaartotaal van 5845 exemplaren is iets hoger dan dat van 1994 en betekent wederom een prima jaar voor deze soort.

Tussen 10 juni en 11 augustus werden in totaal 22 rupsen van de distelvlinder gevonden, het merendeel in Zuid-Holland.

Issoria lathonia (Linnaeus)

Van deze inheemse, maar soms zwerflustige vlinder, werden ditmaal twee waarnemingen gedaan die ver van het normale biotoop verwijderd waren. Op 4 augustus werd te Wageningen (Gelderland) een exemplaar gezien

(M. Franssen), op 7 september een tweede te Nunspeet (Gelderland) (L. Bonnhof).

Danaus plexippus (Linnaeus)

Van monarchvlinders weten we dat ze lange afstanden kunnen afleggen. Vanuit hun overwinteringsplaatsen in het hooggebergte in Mexico en California trekken jaarlijks miljoenen vlinders vele duizenden kilometers naar het noorden, tot in Oost-Canada toe, waarna aan het einde van het seizoen de nakomelingen dezelfde weg terug afleggen (Urquhart, 1976). Hun trekgedrag brengt ze soms ook over de Atlantische Oceaan, getuige de kolonisatie van de Canarische Eilanden (Higgins & Riley, 1970) en het uiterste zuiden van Spanje (J. Templado, mondelinge mededeling). In het verleden hebben ze zich zelfs gedurende enige jaren in het zuiden van Engeland weten te handhaven (Bretherton, 1989). Waarnemingen van deze soort in Nederland beperken zich tot twee incidentele gevallen. Allereerst werd in 1960 een vlinder vliegend waargenomen op Terschelling; dit wordt als de enige betrouwbare melding van een monarchvlinder in Nederland beschouwd. De tweede vlinder stamt uit 1969 en werd in een schip in Rotterdam gevonden en was hoogstwaarschijnlijk ingevoerd (De Vos et al., 1993). Op 13 oktober 1995 kwam daar een derde waarneming bij toen N. van der Burg een exemplaar op de Maasvlakte (Zuid-Holland) zag. Ook elders in West-Europa werden rond die datum monarchvlinders gezien, vooral in Groot-Brittannië, maar ook in Frankrijk en in België (Vanholder, 1996). Opmerkelijk is dat het tijdstip van deze waarnemingen samenvalt met dat van de grote remigratie in Noord-Amerika. In dezelfde periode werden in Groot-Brittannië ook meer dan twintig soorten Amerikaanse trekvogels gesignaleerd en één exemplaar van de Amerikaanse vlindersoort *Vanessa virginiensis* (Drury) (Vanholder, 1996). Onze collega's van het Belgisch Trekvlinderonderzoek (BTO) gaan er derhalve dan ook vanuit dat de in West-Europa opgedoken vlinders hoogstwaarschijnlijk uit Noord-Amerika zijn overgevlogen, een tocht van meer dan 4000 km! Een

late waarneming volgde nog op 16 november, toen een exemplaar gezien werd boven het Haringvliet (Zuid-Holland) (De Vlinderstichting). Eerder in het jaar werden reeds twee monarchvlinders gezien, in juni in Ede (Gelderland) en in juli in Langenboom (Noord-Brabant), maar De Vlinderstichting gaat er vanuit dat dit gekweekte en losgelaten exemplaren betrof (Veling & Peeters, 1996).

Cyclophora puppillaria (Hübner)

Vindplaatsen: ZH.: Rhoon; Lbg.: Swalmen, Vlodrop.

In 1976, bijna twintig jaar geleden, werd voor het laatst melding gemaakt van deze in ons land zeer zeldzame trekvlinder. Dit jaar werden maar liefst 19 exemplaren waargenomen in een vrij korte periode. De eerste waarneming werd gedaan op 25 juli te Vlodrop, gevolgd door 17 exemplaren te Swalmen van 28 juli tot 18 augustus (C. Ottenheijm). Een westelijke vangst stamt uit Rhoon op 7 augustus (N. Elfferich). Opvallend is dat deze vlinders opdoken in dezelfde periode waarin de invasie van de rouwmantel, distelvlinder en dagpauwoog plaatsvond.

Rhodometra sacraria (Linnaeus)

Het eerste exemplaar van de twee, die van deze zeldzame geometride werden gezien, verscheen op 18 augustus in Ouddorp (Zuid-Holland) (K. Huisman). Een tweede en vrij late waarneming volgde op 29 oktober in Dordrecht (Zuid-Holland) (M. de Keijzer). De laatste jaren is deze vlinder vrijwel steeds aanwezig, maar bijna altijd in zeer kleine aantallen. Een bekende uitzondering vormde het jaar 1987, waarin 97 exemplaren werden geteld.

Saturnia pyri (Denis & Schiffermüller)

Op 5 juni werd op de camping "De Wilgen" in de gemeente Dronten (Flevoland) een dood exemplaar van de grote nachtpauwoog gevonden (V. van Laar). De vlinder was tegen een auto opgevlogen. De grote nachtpauwoog is een Oosteuropese soort die niet bepaald bekend staat als een trekker. Dit neemt niet weg

dat af en toe een zwerver tot onze contreien weet door te dringen. In totaal zijn twee andere exemplaren uit ons land bekend (De Vos, 1995). Deze populaire en grootste vlinder van Europa wordt echter vaak gekweekt en mogelijk betrof het een ontsnapt of losgelaten exemplaar.

Agrius convolvuli (Linnaeus)

Vindplaatsen: Gr.: Groningen; Fr.: Drachten, Ferwerd, Harkema-Opeinde, Joure, Menaldum, Terschelling (West-Terschelling); Dr.: Assen, Ruinerwold; Ov.: Rijssen; Gdl.: Apeldoorn, Klarenbeek; NH.: Callantsoog, Egmond aan Zee, Muiderberg, Obdam, Wormer; ZH.: Rockanje; Zl.: Axel, Biervliet, Clinge, Hulst, Kortgene, Noordstraat, Terneuzen, St. Annaparochie, St. Jan Steen, Vogelwaard, Walsoorden; NB.: Bokhoven, Goirle, Liempde, Vlijmen, Waalwijk; Lbg.: Meijel, Wijlre.

De eerste windepijlstaart werd in 1995 door M. Sonnemans op 13 juli in Liempde gevangen. De meeste vlinders (25) werden ook dit jaar weer in september waargenomen. Met een vlinder in Hulst (Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen) werd op 17 oktober een seizoen afgesloten dat een totaal van 67 vlinders opleverde. Tussen 30 juli en 27 oktober werden bovendien nog twintig rupsen en twee poppen gevonden.

Bij trekvlinders die al in de vroege zomer verschijnen, is het moeilijk te beoordelen in hoeverre de in het najaar gevonden exemplaren migranten zijn of nakomelingen van eerdere migranten. In België zijn echter aanwijzingen gevonden dat er dit jaar inderdaad ook sprake was van een tweede trek in het najaar. Enkele in september gevangen vrouwtjes bleken namelijk veel bevruchte eieren te leggen (Vanholder, 1996), hetzelfde ervoer H. Spijkers in Goirle. Dit maakt het aannemelijk dat deze vlinders hier niet opgegroeid zijn, want evenals bij de doodshoofdvlinder zijn de vrouwelijke nakomelingen van migranten van de windepijlstaart in onze contreien gewoonlijk steriel.

Acherontia atropos (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Oosterwolde; Ov.: De Wieden; Gdl.: Winterswijk; NH.: Oosthuizen; ZH.: Ouddorp; Zl.: Axel, Sluiskil, Vogelwaard; NB.: Rucphen.

De eerste waarneming van dit jaar werd op 8 juni gedaan en was ronduit opmerkelijk. Op die datum vond L. de Vries nabij Oosterwolde een pas uit de pop gekomen vlinder die zijn vleugels nog aan het oppompen was (A. van Randen). De doodshoofdvlinder kan dus wel degelijk in ons land overwinteren! In totaal werden dit jaar negen vlinders gemeld, de laatste op 25 oktober in Sluiskil (Vlinderwerkgroep Oost-Zeeuws Vlaanderen). Over de laatste jaren bezien is dit een behoorlijk aantal. In Rucphen werd de enige rups gevonden, die werd uitgekweekt en op 21 september de vlinder leverde (J. Asselbergs).

Macroglossum stellatarum (Linnaeus)

Ook de kolibrievlinder kende een goed seizoen met in totaal 164 waargenomen exemplaren. De eerste exemplaren werden al zeer vroeg in het jaar gezien. Op 11 maart werd zowel in Coevorden (Drenthe) als Steyl (Limburg) een vlinder waargenomen (De Vlinderstichting). Omdat 1994 een erg goed jaar voor deze soort was en de winter van 1994-1995 vrij zacht, mogen we er vanuit gaan dat deze eerste vlinders overwinteraars zijn geweest. De echte instroom van migranten begon pas eind juli, nam langzaam toe en bereikte een piek in de tweede decade van september. De laatste twee vlinders werden op 17 en 29 oktober in Melissant (Zuid-Holland) gezien (D. Doornheijn). De kolibrievlinder werd uit alle provincies gemeld, maar de meeste werden gezien in de kustprovincies Zeeland en Zuid-Holland, met respectievelijk 70 en 39 waarnemingen. De meeste waarnemers zagen doorgaans maar één vlinder tegelijk, maar H. Holsteijn zag op 16 september bij Warffum (Groningen) niet minder dan tien vlinders.

Daphnis nerii (Linnaeus)

Evenals in 1994 werd er dit jaar melding gemaakt van de oleanderpijlstaart. Ditmaal betreft het hoogstwaarschijnlijk geïmporteerde dieren. In een warenhuis in Honselersdijk (Zuid-Holland) werd in augustus een volgroeide rups gevonden in de buurt van olean-

derplanten (*Nerium oleander* L.), afkomstig uit Griekenland. Een maand later, op 12 september, werd in een schuur, in de nabijheid van hetzelfde warenhuis, een vlinder aange troffen (J. Scheffers). Het is zeer aannemelijk dat dit exemplaar uit dezelfde zending planten afkomstig was.

Catocala fraxini (Linnaeus)

Op 4 september ving J. van Vuure een blauw weeskind in een lichtval in Kortgene (Zeeland). *Catocala fraxini* behoort tot de grote zeldzaamheden van onze trekvlinderfauna. Lang niet elk jaar wordt deze vlinder waargenomen, meestal slechts in een enkel exemplaar. Het beste jaar voor deze soort was 1947 met vijf waarnemingen.

Overigens kan nog melding gemaakt worden van een nog niet eerder gepubliceerde vondst in 1993. Op de onweersachtige avond van 28 augustus van dat jaar vond M. van Stiphout nabij Posterholt (Limburg) een blauw weeskind op stroop. De zeer alerte vlinder wist echter tot drie keer toe te ontkomen.

Autographa gamma (Linnaeus)

Het jaar 1995 heeft geen bijzonderheden opgeleverd voor de gamma-uil. Na de eerste waarneming op 15 april te Best (Noord-Brabant) door M. Smulders en een opvallende stijging van de aantallen eind mei, volgde een juni maand met weinig waarnemingen. Pas tegen het einde van de tweede decade van juli werd de gamma-uil wat vaker gemeld, maar echt algemeen was de vlinder alleen in de dagen van de grote vlindertrek, de periode tussen 28 juli en 4 augustus. Op 28 november werd de laatste gamma-uil in Nieuwe Tonge (Zuid-Holland) gezien (J. Doornheijn). In totaal werden 20323 exemplaren gemeld, een matig aantal voor deze soort. De verdeling over het land was opvallend. Zeeland leverde zoals gebruikelijk de meeste waarnemingen (5092 exemplaren). De aantallen in Zuid- en Noord-Holland en Gelderland waren met respectievelijk 2927, 2640 en 3118 exemplaren beduidend lager, en in de omringende provincies

werden er veel minder gezien: 1017 in Overijssel, 1585 in Noord-Brabant en 923 in Limburg. Zeer opvallend waren de lage aantallen in Utrecht, Drenthe en Flevoland met respectievelijk 175, 73 en 20 exemplaren.

Er werden slechts twee rupsen gevonden en wel op 26 juli te Heerhugowaard (Noord-Holland) (K. Kaag). Op 10 oktober vond de Vlinderwerkgroep Stad & Ommelaand in Stadskanaal (Groningen) eieren van de gamma-uil.

Chrysodeixis chalcites (Esper)

Vindplaatsen: Dr.: Neddenberg; NH.: Texel (Korverskooi); ZH.: Beningersluis, Berkel, Brielle, Leidschendam, Nieuwe Tonge, Rhoon, Rockanje, Smitshoek, Vlaardingen, Zoetermeer; ZL.: Kortgene; NB.: Chaam, Luyksgestel, Woensdrecht; Lbg.: Meijel, Steyl, Tegelen, Venlo.

De eerste vlinder werd reeds op 26 mei door M. Sonnemans in Meijel gevangen. Pas op 4 juli volgde het tweede exemplaar, ditmaal te Beningersluis (P. Rooij). Ook bij deze soort valt op hoe eind juli de aantallen plotseling beginnen te stijgen. Augustus werd, waarschijnlijk door het warme weer, de maand met de meeste waarnemingen. Op 22 oktober werden de laatste vlinders gevangen: één exemplaar te Brielle (P. Rooij) en één te Kortgene (J. van Vuure). Zoals gebruikelijk stamde het overgrote deel van de 300 waarnemingen uit gebieden met veel glastuinbouw, voornamelijk in Zuid-Holland en Noord-Limburg. Een exemplaar dat vrijwel zeker een migrant betreft werd gevangen op 16 september in de Korverskooi op Texel (E. van der Spek). Dit is tevens het eerst bekende exemplaar van deze soort voor Texel. Op Terschelling worden al sinds 1988 exemplaren van *C. chalcites* gevangen, voornamelijk afkomstig uit potchrysanten (*Chrysanthemum* sp.) en zijn voor zover bekend geen migranten (P. Zumkehr, mondelinge mededeling). Op 8 oktober werd door A. Westerneng een vlinder in Neddenberg gevangen, eveneens gelegen in een gebied met nauwelijks tot geen glastuinbouw. In de buitenlucht werden voorts nog twee rupsen en zestien poppen gevonden op "cherry-tomaat" op 22 oktober te Brielle (P. Rooij).

Helicoverpa armigera (Hübner)

Vindplaatsen: Gdl.: Drempt; ZH.: Vlaardingen; Zl.: Kortgene; NB.: Bladel, Vessem.

De Vos (1992) meldt nog dat de vlinder zeldzaam is in ons land en soms jaren achtereenvolgend ontbreekt. De laatste jaren wordt dat echter anders. Niet zozeer worden veel vlinders in de buitenlucht gevangen, maar steeds vaker worden rupsenvondsten gemeld op anjers en peulvruchten (De Vos & Rutten, 1996). Het aantal werkelijke migranten is waarschijnlijk slechts gering. In totaal werden dit jaar drie vlinders waargenomen, op 2 mei te Vessem (H. Gehéniau-Lasance), op 11 oktober te Drempt op licht (Ch. Naves) en op 13 oktober in een lichtval te Kortgene (J. van Vuure). H. Nagel vond in een bos anjers vier rupsen, samen met een rups van een verwante en inheemse soort, *Heliothis nubigera* Herrich-Schäffer. Voorts werden er nog rupsen en één pop gevonden in peulvruchten, meestal sperzie- of tuinbonen van diverse herkomst (Ch. Naves, H. Gehéniau-Lasance).

Protoschinia scutosa (Denis & Schiffermüller) (fig. 2)

Deze Midden- en Zuideuropese soort is een uiterst zeldzame verschijning in ons land. Sinds de eerste waarneming in 1878 (Lempke,

1972) zijn in totaal niet meer dan tien vlinders uit Nederland bekend geworden. Na 1958 is geen exemplaar meer gemeld en ontbreekt de soort in de handleiding van De Vos (1992). Na een afwezigheid van 38 jaar verscheen op 31 juli een gaaf exemplaar op licht in Twello (Gelderland) (J. Wolschrijn). Deze datum valt midden in de al eerder gemelde periode van de grote migratiegolf die van eind juli tot begin augustus Noordwest-Europa overspoelde. Het is dan ook niet verwonderlijk dat *P. scutosa* ook elders werd waargenomen. Uit Zweden, waar deze soort bijna net zo zeldzaam is als bij ons, werden zelfs meer dan tien vlinders gemeld (N. Ryrholm, schriftelijke mededeling), in Finland en Denemarken zelfs grote aantallen. Ook in België werd een vlinder gezien, op 2 augustus, het tweede exemplaar voor onze zuiderburen sinds 1900 (Vanholder, 1996).

Spodoptera exigua (Hübner)

Op 18 augustus werd een exemplaar bij Oudorp (Zuid-Holland) op licht gevangen (K. Huisman). Evenals van *Helicoverpa armigera* worden van *Spodoptera exigua* maar zelden migranten in de buitenlucht gevangen in Nederland. Meestal worden de waarnemingen in kassen gedaan (De Vos & Rutten, 1996).

Fig. 2. *Protoschinia scutosa* (Denis & Schiffermüller), ♂

Lithophane leautieri (Boisduval)

Op 10 oktober trof J. van Vuure in de lichtval in zijn woonplaats Kortgene (Zeeland) een exemplaar aan van *L. leautieri*. Het was het vijfde exemplaar van deze soort dat uit Nederland bekend is. Deze op *Cupressus macrocarpa* Gordon levende soort hoort eigenlijk thuis in Zuid-Europa. In de vijftiger jaren wist *L. leautieri* zich echter ook in Groot-Brittannië te vestigen in de buurt van aangeplante *C. macrocarpa* struiken (South, 1961), maar de rups blijkt ook *Chamaecyparis lawsoniana* (Murr.) Parl. en *Cupressocyparis leylandi* (Jacks. & Dall.) Dall. als voedselplant te accepteren (Emmet, 1991). Thans heeft de soort zich over een groot deel van het zuiden en oosten van het eiland verspreid (Skinner, 1984). Het feit dat deze zeldzame migrant pas vanaf 1980 in ons land wordt waargenomen en tot de in Engeland voorkomende ondersoort *hesperica* Boursin behoort, duidt erop dat de in Nederland gevonden vlinders hoogstwaarschijnlijk uit Groot-Brittannië afkomstig zijn (De Vos, 1992). De winterharde *C. lawsoniana* en *C. leylandi* worden ook in Nederland vaak aangeplant in tuinen, zodat de mogelijkheid bestaat dat zich ook in ons land populaties kunnen vestigen.

Pseudaletia unipuncta (Haworth)

Sinds 1990 werd deze zeldzame trekvlinder niet meer in Nederland waargenomen en in totaal zijn er sinds 1940 slechts tien Nederlandse exemplaren bekend. Een elfde exemplaar werd gevangen te Haamstede (Zeeland) op 12 oktober door B. van Aartsen.

Peridroma saucia (Hübner)

De enige waarneming van dit jaar betrof drie exemplaren die op 10 oktober door B. van Aartsen bij Haamstede (Zeeland) werden geïnoteerd.

Agrotis ipsilon (Hufnagel)

Vindplaatsen: Fr.: Hemrik, Schiermonnikoog, Terschel-

ling (Midsland); Dr.: Neddenberg; Gdl.: Arnhem, Drempt, Voorthuizen, Wezep; Utr.: Cothen; NH.: Heemskerk, Oosthuizen, Texel (Korverskooi); ZH.: Nieuwe Tonge, Rhooen, Rockanje, Vlaardingen, Zoetermeer; Zl.: Kortgene; NB.: Bergen op Zoom, Luyksgestel; Lbg.: Meijel.

Lempke (1972) noemde een jaartotaal van ongeveer 700 exemplaren gebruikelijk voor deze soort. Sindsdien is deze vlinder geleidelijk aan steeds minder algemeen geworden. In de afgelopen vijf jaar werd alleen in 1994 een jaartotaal van meer dan 100 vlinders bereikt. Ook dit jaar was *A. ipsilon* erg schaars en werden er slechts 72 exemplaren geteld. De eerste vlinder werd op 1 juni door N. Elfferich te Rhooen waargenomen. Een tweede vlinder en tevens de laatste van de voorjaarsgeneratie volgde op 29 juli te Kortgene (J. van Vuure). Waarnemingen van de najaarsgeneratie startten halverwege augustus en liepen door tot 28 oktober toen de laatste twee vlinders door M. Sonnemans in Meijel gevangen werden.

Dankwoord

Wij danken drs. T. Hakbijl (Identification and Advisory Services in Entomology (IASE), Amsterdam), voor de verzorging van figuur 1A-B en De Vlinderstichting (Wageningen) voor het beschikbaar stellen van aanvullende gegevens.

Literatuur

- BENTINCK, G.A. & A. DIAKONOFF, 1968. De Nederlandse Bladrollers (Tortricidae). – *Monogr. ned. ent. Ver.* 3: 1-201.
- BRETHERTON, R.F., 1989. Danainae. In: *The moths and butterflies of Great Britain and Ireland, Hesperidae-Nymphalidae, The butterflies* (A.M. Emmet & J. Heath eds) 7(1): 283-285. Harley Books, Martins, Colchester, Essex.
- EMMET, A.M., 1991. Chart showing the life history and habits of the British Lepidoptera. In: *The moths and butterflies of Great Britain and Ireland, Lasiocampidae-Thyatiridae, with life history chart of the British Lepidoptera* (A.M. Emmet & J. Heath eds) 7(2): 61-303. Harley Books, Martins, Colchester, Essex.
- GRONERT, R., 1995. Trek dagpauwoog langs Hondsbosche Zeewering. – *Vlinders* 10 (4): 10-11.
- HIGGINS, L.G. & N.D. RILEY, 1970. *A field guide to the butterflies of Britain and Europe*: 1-388. Collins, London.
- KONINKLIJK NEDERLANDS METEOROLOGISCH INSTITUUT, 1996. Jaar 1995. – *Jaaroverzicht van het weer in Nederland* 92(13): 1-10.

- LEMPKE, B.J., 1972. *De Nederlandse trekvlinders*: 1-151. Thieme, Zutphen.
- LEMPKE, B.J. & R. DE VOS, 1992. Trekvlinders in 1990 (éénenvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera). – *Ent. Ber., Amst.* 52: 53-62.
- SKINNER, B., 1984. *Colour identification guide to moths of the British Isles*: 1-267. Viking, London.
- SOUTH, R., 1961. *The moths of the British Isles, Series I*: 1-427. Warne, London.
- SWAAY, C. VAN, 1995. Moet de rouwmantel van de rode lijst? – *Vlinders* 10: 16-18.
- URQUHART, F.A., 1976. Found at last: the monarch's winter home. – *National Geographic* 150: 160-173.
- VANHOLDER, B., 1996. Trekvlinders in 1995, twaalfde jaarverslag (Lepidoptera). – *Phegea* 24: 49-68.
- VELING, K., 1996. Een vlinderreis voor de eerste vondst! Op zoek naar rouwmantelrupsen! – *Vlinders* 11 (2): 24.
- VELING, K. & K. PEETERS, 1996. Het vlinderjaar 1995 in Nederland en Vlaanderen. – *Vlinders* 11 (2): 4-6.
- VOS, R. DE, 1992. *Handleiding bij het waarnemen en registreren van Nederlandse trekvlinders*: 1-24. Trekvlinderregistratie Nederland, Amsterdam.
- VOS, R. DE, 1995. Naam- en codelijst van de Nederlandse Macro-Nachtvinders (Lepidoptera: Heterocera). – *Verslagen en Technische Gegevens, Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie (Zoölogisch Museum), Universiteit van Amsterdam* 64: 1-100.
- VOS, R. DE & A.L.M. RUTTEN, 1995. Trekvlinders in 1993 (vierenvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera). – *Ent. Ber., Amst.* 55: 137-146.
- VOS, R. DE & A.L.M. RUTTEN, 1996. Trekvlinders in 1994 (vijfenvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera). – *Ent. Ber., Amst.* 56: 17-27.
- VOS, R. DE, A.L.M. RUTTEN & B.J. LEMPKE, 1993. Trekvlinders in 1991 (tweënvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera). – *Ent. Ber., Amst.* 53: 51-60.
- WILLIAMS, C.B., 1958. *Insect migration*: i-xiii, 1-235. Collins, London.

Geaccepteerd 4.x.1996.